

ABU NASR FAROBIYNING SHARQ MUSIQA SAN'ATINI RIVOJLANTIRISHGA QO'SHGAN HISSASI

*Matkarimova Nazokat Maksudovna, Ma'mun universiteti dotsenti,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

e-mail:
ms.mnm.79@mail.ru

THE CONTRIBUTION OF ABU NASR AL-FARABI TO THE DEVELOPMENT OF EASTERN MUSIC ART

*Matkarimova Nazokat Maksudovna, Associate Professor of
Mamun University, Doctor of Philosophy in Historical Sciences
(PhD)*

ВКЛАД АБУ НАСРА АЛЬ-ФАРАБИ В РАЗВИТИЕ ИСКУССТВА ВОСТОЧНОЙ МУЗЫКИ

*Маткаримова Назокат Максудовна, доцент Университета
Маъмуна, доктор философии по историческим наукам (PhD)*

Аннотация: Ushbu maqolada Xorazmdagi musiqa madaniyatining tarixiy ildizlari va Abu Nasr Farobiyning Sharq musiqa san'atini rivojlantirishga qo'shgan hissasi yoritilgan. Muallif Abu Nasr Farobiyning musiqa nazariyasi va amaliyoti bo'yicha yozgan asarlarini tahlil qiladi. Shuningdek, Ma'mun akademiyasi doirasidagi musiqa fani rivoji ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Abu Nasr Farobiy, Ma'mun akademiyasi, Sharq musiqa san'ati, musiqa nazariyasi, Xorazm musiqa madaniyati.

Аннотация: В данной статье исследуются исторические корни музыкальной культуры Хорезма и вклад Абу Насра аль-Фараби в развитие восточного музыкального искусства. Автор анализирует труды Абу Насра аль-Фараби по теории и практике музыки. Также рассматривается развитие музыкальной науки в рамках Академии Маъмуна.

Ключевые слова: Абу Наср аль-Фараби, Академия Маъмуна, восточное музыкальное искусство, теория музыки, музыкальная культура Хорезма.

Abstract: This article explores the historical roots of musical culture in Khorezm and Abu Nasr al-Farabi's contribution to the development of Eastern musical art. The author analyzes Abu Nasr al-Farabi's works on music theory and practice. Additionally, the advancement of musical science within the framework of the Mamun Academy is also discussed.

Keywords: Abu Nasr al-Farabi, Mamun Academy, Eastern musical art, music theory, Khorezm musical culture.

KIRISH VA DOLZARBLIGI. Dunyodagi har bir xalq milliy bayram va tadbirlarini, oilaviy marosimlarini sermazmun va chiroyli bo'lishiga, ko'tarinki kayfiyatda va quvnoq o'tishiga katta ahamiyat beradilar. Bunday tadbirlarda ijro etiladigan qo'shiqlar, dostonlar, laparlar va milliy xalq o'yinlari o'zbek xalqi hayotini, tarixi,

etnografiyasi, diniy e'tiqodini yoritib berish bilan birga xalqning dunyoqarashi, hayot voqeliklari, orzu-istaklari, ma'naviy, madaniy va moddiy dunyosini o'zida mujassam etadi [Қиличев Т. Хоразм халқ театри – Б. 98].

O'rta Osiyoda yashagan xalqlar jahon fani va madaniyati xazinasiga salmoqli hissa qo'shganlar.

Ular musiqa madaniyati sohasida ham juda boy qadimiy merosga ega. O'rta Osiyo xalqlarining musiqa madaniyati tarixiga doir qadimiy yozma manbalar va arxeolog olimlar tomonidan topilgan yodgorliklar buning dalili bo'lib xizmat etadi hamda bu xalqlarning qadimdan boshlab yuksak madaniyat egalari bo'lganligini tasdiqlaydi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI. Xorazmda musiqa madaniyatining tarixiy ildizlari juda qadimiylik kasb etadi. "Eramizning I asridan IV asrigacha Xorazm davlatining poytaxti bo'lgan Tuproqqal'ada qurilgan saroy devorlariga ishlangan rasmlar orasida meva teruvchi ayollar, yarim yalang'och raqsga tushayotgan ayol, ayniqsa arfa chalayotgan ayol va qo'sh nog'ora chalayotgan erkak tasviri xarakterlidir"[Исмоилов С. Қадимги Хоразм қалъалари, 2007– Б.48]. Demak, musiqa san'ati, musiqa asboblari Xorazmda eramizdan oldingi paytlardan rivojlanib kelgan. Ayniqsa X-XI asrlarga kelib, Xorazmshoh saroyida mashshoqlar, sozanda va go'yandalar juda ko'p bo'lgan. "Xorazm poytaxti Ko'hna Urganch shahridagi ma'mur va obod zamonlarda Chingizxon harbiy qilmasdan ilgari bu shaharda sokin bo'lg'on odamlarning aksariyati musiqiy o'zlarina bir hunar va kasb ittixos qilg'onlar. Muning orqasida o'z oilalarining o'ngishiqlarini ta'min etgandurlar. Hatto mazkur asarlarning mubolag'a bilan ko'rsatganlariga qaraganda yolg'iz Ko'hna Urganch shahrida dutor sozina eshak (xarrak) yo'nib sotib o'ngishiqlarini shul hunarlari birla o'tkaradurg'on kishilarning miqdori bir mingga yetishadi"[Мулла Бекчон Раҳмон ўғли, Муҳаммад Юсуф Девонзода. Хоразм мусиқий тарихчаси, 7-бет].

ASOSIY QISM. Xorazmshoh ma'muniylar davri allomalari Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Xorazmiy va ularning davomchilari fanning boshqa sohalarida ham o'lmas ilmiy asarlar yaratishi bilan birga musiqa nazariyasi "Ilmi musiqiy" bo'yicha ham ilmiy asarlar yaratganlar hamda Sharq musiqa fani taraqqiyoti tarixida butun bir yangi davrni ochib berganlar. Bu olimlarning faoliyati Sharq xalqlarida qo'llanilgan musiqa nazariyasining yuzaga kelishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shuni aytish kerakki, O'rta Osiyo xalqlarining musiqa madaniyati tarixi hali yetarlicha o'rganilmagan. Umuman, musiqa madaniyatiga doir tarixiy materiallar turli tillarda yozilgan manbalarda va boshqa xarakterdagi asarlarda sochilgan holdadir. Bu materiallarni

to'plab, O'rta Osiyo xalqlari musiqa madaniyati tarixini yaratish esa juda murakkabdir.

TADQIQOT NATIJALARI. Musiqa risolalarining katta qismi maqomlarning nazariy asoslarini sharhlab beradi. Dastlab, O'rta Osiyo xalqlari musiqa nazariyasini asoslab bergan buyuk siymolardan biri Abu Nasr Farobiy edi. Abu Nasr Muhammad Farobiy buyuk faylasuf olim, O'rta asr Sharq musiqa nazariyasining asoschilaridan biri bo'lib, 873-yilda Sirdaryo yoqasidagi Farob shahrida tug'ilib, 950-yilda vafot etgan. U O'rta Osiyo turkiy qabilalaridan chiqqan bo'lib, dastlabki ma'lumotni o'z ona shahrida oladi. Keyinchalik Damashq va Misrga boradi va u yerda o'z ma'lumotini oshiradi.

Farobiy ajoyib musiqachi va musiqa nazariyachisi ham edi. U, o'z davrida mavjud hamma musiqa cholg'ularida chalardi. Ayniqsa kuylarni nay va tanbur cholg'ularida katta mahorat bilan ijro etardi. Ba'zi manbalarda ko'rsatilishicha, Farobiy "qonun" cholg'usini ixtiro etgan, o'sha davrlarda mashhur bo'lgan ud sozini takomillashtirishda juda katta ishlar olib borgan.

Buyuk olim falsafa, mantiq, matematika va boshqa fanlar bo'yicha teran ilmiy asarlar yaratgan zamonasining yetakchi olimlaridan edi. Musiqa ilmi esa matematika fanlaridan biri hisoblanardi.

Abu Nasr Farobiy o'zining musiqaga bag'ishlangan risolalarida Sharq musiqa nazariyasini asoslab berdi. Uning musiqa asarlari "Kitabul musiqiy al-kabir" (Musiqa doir katta kitob), "Kalam fil-musiqa" (Musiqa haqida so'z), "Kitabul musiqa" (Musiqa kitobi), "Kitabun fi-iqsa'il-ulum" (Fanlar tasnifiga doir kitob)ning musiqaga bag'ishlangan qismi, "Kitabun fi – iqsa'il-iqo" (Musiqa ritmlari – iqo' tasnifi haqida kitob) va boshqalardir.

Farobiyning musiqa asarlari orasida "Kitabul-musiqiy al-kabir" alohida diqqatga sazovordir. Bu kitob mashhur sharqshunos olim D'Erlande tomonidan fransuz tiliga tarjima qilinib "Arab musiqasi" turkumida nashr etilgan.

Fanning boshqa sohalarida ham o'lmas ilmiy asarlar yaratgan buyuk allomalar Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad ibn Yusuf Xorazmiy va ularning davomchilari musiqa nazariyasi ("Ilmi musiqiy") bo'yicha ham ilmiy asarlar yaratganlar. Ayniqsa, Farobiyning musiqa risolalari va kitoblari bu haqda yozilgan asarlarning eng mukammali va eng mashhurlaridan bo'lib, o'zidan so'nggi davrlarda yashab ijod etgan izdoshlari, ya'ni musiqa

olimlari kitoblarining yozilishida asos bo'lib xizmat etgan[“Қомусул – аълам”. 1906-1908, Б.693-696].

XULOSALAR. Xorazm notasi chizig'i XII asr boshlarida Xorazmshohlar mamlakatida yaratilgan ekan. Xorazmning qadimiy shahri Hazoraspdan topilgan ulkan musiqa arxivi – ko'hna Xorazm notalarida bitilgan ilk manbalar fikrimizning tasdig'idir. Bundan ko'rinadiki, Xorazmshohlar davrida bugungi musiqamizning asosini tashkil etgan mukammal bir musiqa bo'lganligi muqarrardir.

Xalfachilik an'analari Xorazmshohlar davriga kelib, sozanda xalfalarga ajralib chiqqan bo'lishi mumkin. Chunki, bu davrda Xorazmshohlar saroyida sozanda va xonandalar, raqqos va raqqosalar, masxaraboz va qo'g'irchoqbozlar, dorbozlar hatto professional yig'lovchilargacha bo'lgan. Musiqa asboblari dutor, rubob, chang, nay, rud juda ommalashgan [Тимофеев И. Бируни. Москва. Молодая гвардия.1986.41,42,88,107,167,198-бетлар].

Demak, Xorazmshohlar saroyida madaniyat va san'at yuksak darajada rivojlangan. Bu davrda yashab faoliyat yuritgan Abu Nasr Farobiyning ham musiqa san'atini rivojlantirishga qo'shgan hissasi beqiyos.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Абу Али ибн Сино. Қонуни фит-тиб. Т. II, Тошкент, 1956.
2. Ибн Сино. Аш-шифаъ, жавомии илмил-муסיкий. – Қоҳира, 1956.
3. Абу Али ибн Сино. Донишнома, Сталинобод, 1958. Bu asar Haydarobod (1891), Tehron (1936 va 1951-yillarda) Litografiyasida bosilib chiqqan. Uning rus tiliga tarjimasini ham mavjud.
4. Аширов А.А. Ўзбек халқи анъанавий турмуш тарзида қадимий диний эътиқодлар (Фарғона водийси материаллари асосида). Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш

- учун ёзилган диссертация автореферати. – Тошкент, 2008. – Б.31.
5. Абу Абдуллоҳ Ёқут Ҳамавий. Муъжам ал-булдон. Ж. 2. – Байрут, 1979. – Б. 374.
  6. Азимбой Садуллаев. Хоразм Ма'мун Академияси. Хива 2000.
  7. Бекмуҳаммедов Умид. Хоразм ва хоразмликлар. 1-қисм. Бухоро, Дурдона, 2022 – Б.35.
  8. Исмоилов С. Қадимги Хоразм қалъалари. – Т.: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – Б.48.
  9. Мулла Бекчон Раҳмон ўғли, Муҳаммад Юсуф Девонзода. Хоразм муסיкий тарихчаси, Т., 1998. 7-бет.
  10. Маннопов. С. Ўзбек халқ муסיқа маданияти. Т.: Янги аср авлоди, 2004. – Б.13.
  11. Матякубов О. Макомот. -Т., 2004.
  12. Матякубов О. Узбекская классическая музыка. I-II том. Т., 2015.
  13. Матякубов О, Болтаев Р, Аминов Х. Хоразм танбур чизиғи. Т., 2010.
  14. Фитрат А. Узбек классик муסיқаси ва унинг тарихи. – Т., 1993.
  15. Озод Машарипов. Хоразмнома. 2-қисм, Урганч, Хоразм, 2007. –Б. 103.
  16. Ражабов. И. Макомлар. Т., 2006. – Б.17.
  17. Тимофеев И. Бируни. Москва. Молодая гвардия, 1986. 41, 42, 88, 107, 167, 198-бетлар.
  18. Чориев Т.Р., Худоев Ғ.М. Садриддин Айний ижодида муסיқа санъати ва муסיқашунослик//Санъат йўналишида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш: изланиш, ечим ва истиқболлар. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. – Бухоро. 2013. – Б.15-16.
  19. Қиличев Т. Хоразм халқ театри. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. – Б. 98.
  20. <https://lex.uz/docs/3581613?ONDATE=03.02.2022>.

